

“זכרתי לך חסד נעורייך...” - פרשת המסעות בספר במדבר

- א. מבוא - הקושי בפרשת המסעות
- ב. ההקבלה לפרשת הענן
- ג. מיקום הפרשות במבנה ספר במדבר
- ד. הבעייתיות בתיאור המסעות בספר במדבר
- ה. תפקיד הפרשות בפתרון הבעיה
- ו. המשמעות הנוספת של פרשת המסעות
- ז. “זכרתי לך חסד נעורייך...” (ירמיהו ב, א-ג) - ביאור דברי הנביא

א. מבוא - הקושי בפרשת המסעות

הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ג, פרק נ, מהדורת הרב קאפח), מלמדנו כלל גדול בלימוד המקרא :

דע, כי כל סיפור שתמצאהו כתוב בתורה, הוא לתועלת הכרחי בתורה. ומפני זה, כשתראה בתורה סיפורים בזולת המצוות ותחשוב שהסיפור ההוא אין צורך לזכרו, או שיש בו אריכות - אינו רק להיותך בלתי רואה הפרטים המביאים לזכור מה שנזכר.

קבלת כלל זה מחייבת התמודדות עם מספר פרשיות בעייתיות בתורה, שסיבת כתיבתן אינה ברורה. אחת הבולטות שבהן הנה פרשת המסעות, המצויה בספר במדבר פרק לג, א-מט. במבט ראשון נראה כי פרשה זו אינה מכילה דבר בעל משמעות וערך כלשהם. תוכנה מסתכם ברשימה לאקונית של אתרים בהם עברו בני ישראל במהלך מסעם במדבר. מעט ההערות הקצרות שנלוות לכמה מהם, אין בהן מן החידוש. מה גם, ששמותיהם של אתרים רבים נזכרו כבר במקומם. התמיהה מתעצמת כאשר קוראים אנו בפתיחת הפרשה - **“ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'”** כלומר, אין זו סתם רשימה שנוכרת כבדרך אגב, כי אם עניין מיוחד יש בה¹.

מהי אם כן מטרת פרשה זו, ומה באה ללמדנו?

1. התורה מעניקה למילה הכתובה מעמד מיוחד, וכבר עמד על כך הרמב"ם: **“...הזכרת המסעות, פשט הדבר שהוא הזכרת מה שאין בו תועלת כלל, ומחמת חשש זה שאפשר שיעלה על לב אמר ויכתוב משה...”**. כתיבת עניין מסוים מקנה לו מעמד של קבע לדורות, ומלמדת על חשיבותו הרבה. נדגיש, שבפשט הכתובים לא קיים ציווי על כתיבת התורה כולה, אלא על חלקים מסוימים ממנה בלבד. על לוחות הברית נאמר **“ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים”**. ה' מצווה את משה לאחר מלחמת עמלק **“כתב זאת זכרון בספר”**, ובאחרית ימיו - **“כתבו לכם את השירה הזאת”**.

"זכרתי לך חסד נעורידך..." - פרשת המסעות בספר במדבר

גדולי פרשנינו נזקקו לבעיה זו, ולא נפרט כאן את כל תשובותיהם². אנו ננסה ללכת בכיוון שונה במקצת בתקווה שיעלה בידינו למצוא פתרון לבעיה מטרידה זו.

דומה, כי את תפקיד הפרשה יש להבין על רקע בחינת היחס בינה ובין ספר במדבר בכללותו, ובדרך זו נשתדל ללכת כאן.

ב. ההקבלה לפרשת הענן

בפרק ט מופיעה פרשה דומה, שאף היא עוסקת בענייני המסעות:

יז ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל:

יח על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו:

יט ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו:

כ ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו:

כא ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו:

כב או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו:

כג על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה:

מלבד הדמיון הענייני הבולט, קיימים גם קשרים מילוליים בין שתי הפרשות. ראשית, בשתייהן מופיעים השורשים נ.ס.ע. וח.נ.ה פעמים רבות, ויוצרים את המילים המנחות בכל פרשה.

בנוסף לכך, ישנו ביטוי החוזר על עצמו בשתי הפרשות:

בפרק ט - על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו.

בפרק לג - ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'.

גם בעיית הכפילות והייתור חוזרת על עצמה בצורה חריפה ביותר.

מה פשר הדמיון וההקבלה המפתיעים בין שתי הפרשות? כדי להבין זאת, ננסה לראות בפרספקטיבה רחבה יותר את היחס בין שתי הפרשות, ואת מיקומן בספר במדבר.

2. פירוט וניתוח הדעות נמצא אצל פרופ' נחמה ליבוביץ - "עיונים בספר במדבר", ספרית אלינר, עמ' 361-365.

ג. מיקום הפרשות במבנה ספר במדבר

הרמב"ן בהקדמתו לספר במדבר, מחלקו לשניים:

א - י: ההכנה למסעות (סדר המחנה, שמירת המשכן וכליו, סדרי הנסיעה והחניה).

י, יא - לו: המסעות, המאורעות שאירעו בהם, והכנה לכניסה לארץ.

בחינה מדוקדקת של החלק השני, מלמדת שגם הוא מורכב משני חלקים. יש להפריד את ארבעת פרקי האחרונים (לג-לו), שעוסקים בסיכום המסעות ובהכנות לכניסה לארץ, מהפרקים הקודמים להם (י-לב)³. מחלוקה זו עולה, שעשרת הפרקים הראשונים וארבעת הפרקים האחרונים, מהווים את חטיבות הפתיחה והסיום של הספר. עיקרו של הספר משתרע על פני כעשרים ושלושה פרקים (י-לב) ומכיל בתוכו תיאור של מסעות בני ישראל והאירועים שקרו במהלכם.

בדיקת מיקומן של שתי הפרשות - פרשת המסעות ופרשת הענן - בספר על פי החלוקה שהצענו, מגלה ששתיהן נמצאות בקווי התפר שבין שלושת החלקים:

פרשת עמוד הענן נמצאת בפרק ט, כשלאחריה מופיעה פרשה קצרה העוסקת בחצוצרות, ומיד לאחר מכן - תחילת המסע:

יא ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת:

יב ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן:

גם פרשת מסעי נמצאת בגבול שבין החלק השני לשלישי, בסיומם של האירועים האחרונים שהתרחשו בעבר הירדן, בטרם הכניסה לארץ:

מא ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר:

מב ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנתיה ויקרא לה נבח בשמו:

ומיד לאחר מכן-

א אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן:

3. אמנם, ניתן לראות בפרקים כה-לו את החטיבה השלישית שעוסקת בענייני ההתנחלות, כפי שהציע הרב אביה הכהן במאמרו "סדר ותוכן בספר במדבר" במגדים ט. אנו בחרנו ללכת בדרך שונה משום שבפרקים כה-לב, על אף שיש בהם הכנות לכניסה לארץ, טרם הסתיים שלב המסע, והאירועים בפרקים אלה מתרחשים עדיין בעבר הירדן. אפילו ההתנחלות והכיבושים שבפרקים אלה אינם נחשבים חלק מן הכניסה לארץ (ודוק, כאשר משה מוכיח את בני גד ובני ראובן, הוא מזהיר (במדבר לב, טו) - "כי תשובן מאחרי ויסף עוד להניחו במדבר"). פרקים לג-לו לעומת זאת, עוסקים בצוויים שיצאו אל הפועל אך ורק לאחר הכניסה לארץ. החל מפרק לג אנו שומעים ביטויים כמו "כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען", "כי אתם באים אל ארץ כנען". בעוד שבפרקים הקודמים אין זכר לכך. המקום היחיד שעוסק בכניסה לארץ, הנו המניין בפרק כו ופרשת בנות צלפחד הצמודה אליו. זאת כנראה, משום שמטרתו העיקרית של המניין היא "לידע מניין הנותרים" לאחר המגיפה, ולכן התבצע בשלב מוקדם יותר. ראייה נוספת לחלוקה זו היא שהתורה עצמה מסכמת את שלב המסעות בפרק לג ולא קודם לכן.

"זכרתי לך חסד נעורידך..." - פרשת המסעות בספר במדבר

שתי פרשות אלה אם כן, הן פרשות הפתיחה והסיכום של המסעות, וכך יש להבין את ההקבלה ביניהן⁴. ככאלה, לא ניתן לנתק אותן מהקשרן, ויש להבין אך ורק על רקע האירועים שאותם הן תוחמות.

ד. הבעייתיות בתיאור המסעות בספר במדבר

עיון בחלק העלילתי בספר במדבר, הכולל כאמור עשרים ושלושה פרקים, פורש בפנינו תמונה עגומה למדי. החל מהרגע בו בני ישראל יוצאים לדרך במסעם מהר סיני אל עבר הארץ המובטחת, ועד לסיומו של מסע זה, כעבור כשלושים ותשע שנים - אנו עדים לסדרת כשלונות מהדהדים. סיפורי התלונות והחטאים, ובעקבותיהם העונשים הקשים, חוזרים ונשנים בלי הרף. שרשרת החטאים מגיעה לשיאה בחטא המרגלים, שבעקבותיו נגזר על בני ישראל לנדוד ארבעים שנה במדבר. אך הכשלונות נמשכים גם לאחר מכן - החל ממחלוקת קורח ועדתו ועד לבקשת בני גד ובני ראובן, שנראית למשה כחזרה על חטא המרגלים⁵. רשימת החטאים נפסקת רק כאשר המסע מסתיים, ובני ישראל עומדים להכנס לארץ.

בנקודה זו יש לעצור ולשאול, האמנם תמונה קשה זו משקפת את המציאות? האמנם הסתכמו נדודי בני ישראל במדבר בתלונות וחטאים בלבד?

על הפסוק (במדבר כ, א): "ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון", מעיר אבן עזרא:

חדש הראשון בשנת הארבעים. והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים⁶.

גילוי זה מאיר באור חדש, שונה לחלוטין, את נדודי בני ישראל. הנה מתברר, שהתורה מתארת את ההתרחשויות בשנה הראשונה ובשנת הארבעים בלבד. כל אותן שלושים ושמנה שנים שנמצאות בתווך, הן הרוב המכריע והדומם. העובדה המפליאה שהן לא

4. הרב אביה הכהן במאמרו הנ"ל עמד על הקבלה רחבה ביותר, הקיימת בין כל פרקי הפתיחה ופרקי הסיום של ספר במדבר.

5. בביאורה של פרשיה זו נחלקו הפרשנים. בעל העקידה ר"י עראמה, בשער השמונים וחמשה, אכן רואה באופן שלילי את בקשתם של שנים וחצי השבטים, וטוען שתוכחת משה היתה מוצדקת. הרמב"ן לעומתו (לב, ה, ד"ה ויבאו), סבור שתוכחת משה יסודה באי הבנה של דבריהם.

6. תפיסה זו אינה משותפת לכל הפרשנים. עם זאת, ישנה הסכמה כללית על עיקרי הדברים - חטא המרגלים היה בשנה הראשונה שהרי בעקבותיו נגזרו אותם ארבעים שנה, ופסוקנו פותח את שנת הארבעים. (אברבנאל בהקדמתו לספרנו, מחלק אותו חלוקה כרונולוגית לשני חלקים, כאשר זהו הפסוק שפותח את החלק השני. גם רש"י על אתר מזכיר זאת: "כל העדה - השלימה, שכבר מתו מתי מדבר ואלה פרשו לחיים"). המאורע היחיד המוזכר בין שני אירועים אלה, הוא מחלוקת קורח. לא הוזכר בתורה בפירוש מתי התרחשה המחלוקת. לפי ראב"ע (במדבר טז, א), הנוקט בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", היה זה לאחר שהוחלפו הבכורים בלויים בפרק ח. הרמב"ן לעומתו, דבק בסדר הפרשיות ורואה קשר סיבתי ביניהן. לדעתו, מחלוקת קורח התרחשה מיד לאחר חטא המרגלים. בעקבות העונש החמור שנגזר על העם, התחוללה בו תסיסה פנימית שנוצלה היטב על ידי קורח ועדתו, והופנתה כנגד ההנהגה.

הוזכרו אפילו ברמז, מלמדת שלא התרחשו בהן אירועים שליליים, והופכת את השנה הראשונה ואת שנת הארבעים, ליוצאות מן הכלל המלמדות על הכלל⁷.

מכיוון שהתורה לא ראתה צורך להזכיר את אותן שלושים ושמונה שנים, נוצר פער גדול בין מצב העניינים כפי שהשתקף בכתובים, לבין המצב האמיתי. פער זה הוא שיצר אפוא, את התמונה השלילית והמעוותת של נדודי בני ישראל.

כדי להתמודד עם העיוות שנוצר, השתמשה התורה בפרשות המסגרת. אחד מתפקידיה של המסגרת, הוא להכניס לפרופורציה את היחידה שאותה היא תוחמת. זו כנראה המטרה שאותה היא משרתת בספרנו, ובדרך זו נוכל להבין את משמעות הפרשיות שיוצרות אותה.

ה. תפקיד הפרשות בפתרון הבעיה

כעת נשוב לבחון את פרשת הענן ואת המוטיבים המרכזיים שבה, ונראה כיצד הדבר בא לידי ביטוי.

ראשית, נשים לב לניסוחה יוצא הדופן של פרשה זו, הבולט על רקע רצף הפרשיות שבתוכן היא נמצאת. ניסוח זה מתייחד בשני מאפיינים עיקריים:

פתיחת הפרשה: במקום המילים "וידבר ה' אל משה לאמר", שבהן פותחות כל הפרשיות שעוסקות במצוות בפרקים א-י, פרשת הענן פותחת בתיאור ציורי של הענן המכסה את אהל מועד.

תוכן הפרשה: כפי שהזכרנו, פרשה זו מנוסחת בפירוט רב ביותר, דבר שאיננו אופייני לפרשות העוסקות במצוות, שמנוסחות לרוב בקיצור נמרץ.

מהבדלים אלה עולה שפרשה זו, בניגוד לכל שאר הפרשיות בחטיבה הראשונה, אינה מהווה ציווי לבני ישראל אלא כעין תיאור כללי, מזווית על, של מסעותיהם. היא "נשתלה" בפתיחת המסעות, למרות שאין זה מקומה הטבעי, כדי לתת הערכה מוקדמת על אופיים. הערכה זו תושלם כאמור, עם סגירת המעגל בפרשת המסעות.

התורה מתארת באריכות את ה**עיתויים** השונים שבהם נצטוו בני ישראל לחנות וליסוע:

"ובהאריך הענן... ימים מספר... מערב עד בקר... או יומם ולילה... או ימים או חדש או ימים".

כמו כן מדגישה התורה פעמים רבות את ה**משמעות** של בני ישראל:

7. שאלה בפני עצמה הינה הבנת פשר ריכוזם הגדול של החטאים דווקא בשנתיים אלו. תשובה אפשרית אחת, טמונה בהבנת הדברים על רקע המתח שבו היה העם שרוי קודם הכניסה לארץ, בשנה הראשונה ובשנת הארבעים.

"זכרתי לך חסד נעורידך..." - פרשת המסעות בספר במדבר

"ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ", "את משמרת ה' שמרו", "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" (משפט שחוזר על עצמו **שלוש פעמים** לאורך הפרשה).

מגמת הדברים ברורה וכבר עמדו עליה המפרשים על אתר, וכך כותב הרמב"ן (ט, יט):

ובהאריך הענן - לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים, והמקום הוא איננו טוב בעיניהם והיו חפצים ומתאווים מאד לנסוע מן המקום, אעפ"כ לא יעברו על רצון השם. וזה טעם **ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו** - כי מיראת השם ומשמרם משמרת מצותו לא יסעו. **וכן אם יהיה הענן ימים מספר** כשנים או שלשה ימים, והיו העם יגיעים מאד וענה בדרך כחם, יעשו רצון השם ללכת אחרי הענן.

הרמב"ן רואה אפוא באריכות דברים זו שבח לבני ישראל, על שמרם את ציווי ה' בתנאים קשים ובעייתיים בעייתיים ביותר. דברים דומים אומר ספורנו (ט, יז): "סיפר זכותם של ישראל על לכתם אחריו במדבר"⁸. בהמשך פירושו מרחיב ספורנו ומבאר בפרוטרוט את ההדרגה בפסוקים בתיאור הקושי של בני ישראל.

באופן דומה יש להבין גם את האריכות בפרשת מסעי שבה פתחנו. כזכור, המילים המנחות גם בפרשה זו הן "ויסעו... ויחנו" שחוזרות עשרות פעמים, ומוזכרות בפתיחת כל מסע ובסיומו. מילים אלו, בנוסף לפתיחת הפרשה - "ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'", יוצרות הקבלה ברורה לפרשת עמוד הענן, המלמדת שמשמעות הדברים זהה - תיאור שבחם של בני ישראל, שעברו ארבעים ושניים מסעות קשים ומייגעים, הם ונשיהם, טפם ומקניהם, וכל זאת - "על פי ה'".⁹ יתכן שזהו גם פשר הנוסחה של תיאור המסעות, שבה מוזכר כל מקום פעמיים - פעם כמקום אליו הגיעו, ופעם כמקום שממנו נסעו, וכך כותב ספורנו (לג, ב)¹⁰:

כתב מקום שיצאו אליו והמקום אשר נסעו ממנו, כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע, והמקום שנסעו ממנו טוב. ולפעמים קרה היפך זה. וכתב גם כן עניין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמת

8. החזקוני בפירושו לפסוק כא, טוען שהפסוקים מלמדים דווקא על חסדי ה', ולא להיפך.
9. בפירוש פסוק זה נחלקו אבן עזרא ורמב"ן. אבן עזרא סבור שהמילים "על פי ה'" מוסבות על המילה שלפניהם - "למסעיהם", והכוונה שהמסעות היו על פי ה' (בדרך זו הלכנו כאן). הרמב"ן לעומתו, סבור שהמילים "על פי ה'" מוסבות על תחילת הפסוק, ושיעורו - ויכתב משה על פי ה' את מסעיהם. הרמב"ן מזכיר את המקבילה מפרק ט, אך משתמש בה כראיה לכך שיש לפרש כאן באופן שונה, על מנת שלא תיווצר כפילות. לדעתנו אין הדברים סותרים, משום שגם לפי פירוש הרמב"ן, יש להבין מדוע לא נוסח הפסוק בדרך המתוקנת שהציע. יתכן שהניסוח הדו משמעי שנבחר, בא ללמדנו את שני הדברים.
10. רבי משה הדרשן, המובא ע"י רש"י בדיבור הראשון בפרשה, טוען שפרשה זו נאמרה כדי "להודיע חסדי המקום" משום שמרשימה זו עולה שבשלושים ושמונה השנים שלא נזכרו בתורה, נסעו בני ישראל עשרים ושמונה מסעות בלבד. הסבר זה בעייתי, משום שהעיקר בו חסר מן הספר, שהרי לא נכתב בפרשה זו באילו שנים היו המסעות. מדרך הצגת הדברים בפרשה מצטיירת מגמה הפוכה, המבליטה את ריבוי המסעות וסמיכותם.

ידיעה, שהיה זה קשה מאד **ובכל זה לא נמנעו**. ובכן נכתב ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחניה היה כל אחד מהם קשה.

זו היא אפוא התשובה לשאלה שהצגנו בפתיחת הדברים. התורה האריכה במכוון את שתי הפרשות התחמות את סיפור המסעות, בכדי לאזן את הרושם השלילי שנוצר בקריאה רציפה שלו. בפתיחה ובסיום של רצף האירועים השליליים במסעות בני ישראל - מציבה התורה את פרשית עמוד הענן ואת פרשת מסעי. ללמדך, שאמנם חטאו ישראל, אך היו אלה אך ורק בבחינת סטיות וחריגות מן הדרך הישרה בה הלכו. ואל יהי דבר זה קל בעיניך, שאינו דומה אדם ישר והגון הנכשל בחטא מסוים לאדם רשע הנכשל בחטא זהה. ההבדל ביניהם אינו מתמצה ביחס הכמותי בין החטא לבין שאר המעשים. זהו הבדל עמוק, מהותי יותר. הדבר מלמד על יחס נפשי שונה לגמרי לאותו חטא עצמו. בהסתכלות מצומצמת ומקומית אמנם אין הפרש בין המעשים, אך מבט כולל ורחב יותר, מלמד שאצל הראשון זוהי מעידה. אצל חברו זו דרך חיים.

1. המשמעות הנוספת של פרשת המסעות

בכך טרם מוצתה מלא המשמעות של פרשת המסעות. על פי ההסבר שהצענו, לפרשה זו ישנה חשיבות כמקבילה לפרשת הענן, אך נראה שמצד עצמה מיותרת היא, ואין בה כל חידוש. מדוע אם כן נכתבה ומה נוסף בה על פרשת הענן?

כאמור, קריאה ראשונית בפרשת הענן קודם המסעות, יוצרת רושם חיובי כלפי ישראל. אולם רושם זה פגום הוא, שהרי בסופו של דבר המסע נועד להביאם אל ארץ זבת חלב ודבש. אין זו הליכה "לשמה", בכדי לקיים את ציווי ה', אלא בכדי למלא את צרכי העם. גם עמידתם האיתנה בסבלות הדרך אינה כה מרשימה, משום שהיתה לסבל זה מטרה. יתר על כן - בהערכה ראשונית זו, קודם המסעות, אין אנו יודעים עדיין דבר על אופי המסעות, ועל הקשיים הגדולים בהתמודדות איתם.

רק כאשר קוראים אנו על עונשם הנורא לאחר חטא המרגלים, מתבררת למפרע גדלותם של ישראל. גדלות זו מתבטאת כעת בשני מישורים:

א. במישור הפיזי - ממסע קצרצר האורך ימים ספורים, תפח מסעם לכדי ארבעים שנות נדודים במדבר. לא מדובר בשמירת הצו האלוקי לזמן מצומצם ומוגבל בלבד, כי אם במשמעת בתנאים קשים ביותר לאורך רוב שנות חייהם.

ב. במישור הנפשי - אם עד עתה הלכו אל ארץ טובה ורחבה, ובעבורה הסכימו לסבול ולנדוד, הרי שכעת יודעים הם שלא יזכו להיכנס אליה לעולם. אין להם ולו שביב של תקווה. גורלם ידוע להם בוודאות (במדבר יד, לה) - "במדבר הזה יתמו ושם ימתו". שוב אין זו הליכה לצורך עצמם, כי אם הליכה "לשמה"¹¹.

11. רעיון זה, שמדגיח את גדלותם של ישראל לאחר חטא המרגלים, שמעתי מדודי הרב ניסים סבתו.

"זכרתי לך חסד נעורידך..." - פרשת המסעות בספר במדבר

קריאת פרשת המסעות כעת, מעניקה משמעות מחודשת לפרשת הענן, ומבהירה ביתר שאת באיזה ניסיון עמדו בני ישראל באותן שלושים ושמונה שנים.

ז. "זכרתי לך חסד נעורידך..." (ירמיהו ב, א-ג) - ביאור דברי הנביא

בהפטרת פרשת מסעי, קוראים אנו את ההפטרה השניה מתוך "תלתא דפורענותא". הפטרה זו נמצאת בירמיהו פרק ב, ופותחת בפסוק ד. שלושת הפסוקים הראשונים שבפרק הועתקו לסוף ההפטרה הקודמת, אולם כפי שנראה קשורים הם קשר הדוק דווקא לפרשת מסעי. הבה נתבונן בהם:

א ויהי דבר ה' אלי לאמר:

ב הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר ה'

זכרתי לך חסד נעורידך אהבת כלולתיך

לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה:

ג קדש ישראל לה' ראשית תבואתה

כל-אכליו יאשמו רעה תבא אליהם

נאם ה':

נחלקו רש"י ורד"ק (ירמיהו ב, ב) בהבנת משמעותה של זכות האבות בפסוקים אלו. לפי רש"י פירוש הדברים הוא שאם יחזרו ישראל בתשובה, ואפילו יעשו רק צעד קטן בכיוון זה, יפתח להם הקב"ה פתח כפתחו של אולם בזכות נאמנות אבותיהם. רד"ק מרחיק לכת עוד יותר ומסביר שאפילו אם לא יעשו תשובה, מבטיח הנביא שה' לא יעשה אתם כלה¹².

עם זאת, ישנה הסכמה כללית בין הפרשנים שזכות אבות זו, מכוונת לנדודי ישראל במדבר. הדבר מעלה תמיהה גדולה ביותר. תמונתו של דור המדבר העולה מדברי הנביא, הפוכה לחלוטין מהצורה בה מוצג דור זה בתורה. הנביא עושה מעין אידיאליזציה של דור המדבר, ומציג אותו כמודל מושלם לחיקוי, כמייצג את הנאמנות הטוטאלית ביותר שקיימת בין עם לאלוהיו. המציאות כפי שמשקפת מן התורה, מגלה לנו סדקים ובקעים רבים בקשר זה ומעמידה אותו על בסיס מעורער ביותר, שנמצא מספר פעמים אף בסכנת ניתוק מוחלט. נאמנותם של בני ישראל לה' מתנפצת לרסיסים פעמים רבות, ואינה עומדת במבחן.

כיצד יש לפרנס שתי הערכות סותרות אלה?

ישנם שפירשו, שכוונת הנביא איננה לחדש שעשו ישראל עם ה', אלא לחסדו של ה' עם ישראל, וכך יושבה הסתירה. פירוש זה דחוק הוא, וקשה להולמו בכתובים.

12. דיון מעמיק בפסוקים אלה ובפרשנויות השונות נמצא אצל פרופ' נחמה ליבוביץ - "עיונים בספר במדבר", ספרית אלינר, עמ' 345-350.

נראה, שברעיון שעליו עמדנו טמון המפתח ליישוב הסתירה המדומה. היחס בין תיאור הנביא לבין תיאור התורה, מקביל ליחס שבין פרשיות המסגרת, לבין עיקרו של ספר במדבר. התורה מתארת את האירועים הספציפיים, את המעידות הנפילות והחטאים של דור המדבר. האם הנביא התכחש לעובדות אלה? אין ספק שגם הנביא ידע והכיר אותן היטב. ולמרות, ואולי דווקא משום שידע - הציג הוא את הפן האחר, שבו לא עסקה התורה. ירמיהו לא רצה לתאר את אותן שנתיים גדושות חטאים במדבר. בכך עוסק חומש שלם. כוונתו היתה לתאר את הרוח שנשבה באותן שלושים ושמונה שנות סבל ונדודים אילמות, שבהן קיבלו עליהם בני ישראל את גזרות ה' באהבה, אותן שנים שבזכותן נמחל להם חטא המרגלים וזכו להיכנס לארץ. רק שילובם של שני התיאורים והבנת היחס הנכון ביניהם, יוצר את התמונה המורכבת והשלימה של דור המדבר.